

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴، پیاپی ۱۳

صفحات ۳۷-۱۹

تحلیل محدودیت‌های تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی

مورد: دهستان اشکور علیا

مجید یاسوری*؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.
فرهاد جوان؛ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۶/۲۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۲/۸

چکیده

تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی، به عنوان ابزاری برای سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی در سطوح مختلف به شمار می‌آید؛ این رویکرد به عنوان یکی از مهم‌ترین راهبردهای توسعه و پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی ایران تلقی شده و تأثیر بسزایی در ارتقای رفاه و امنیت اقتصاد منطقه دارد. چرا که ترکیب مطلوب بخش‌های مختلف اقتصاد در نواحی روستایی، کارایی و بهره‌وری را در تمامی زمینه‌های تولیدی با افزایش مواجه می‌سازد، هدف از این تحقیق، شناخت موانع متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای دهستان اشکور علیا در شهرستان رودسر استان گیلان است. منطقه اشکورات رودسر به علت کوهستانی بودن و قرار داشتن در وضعیت انزوای جغرافیایی و دسترسی ضعیف به امکانات و زیرساخت‌های لازم دارای ناپایداری اقتصادی و اجتماعی است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش انجام، توصیفی-تحلیلی است. در این تحقیق جامعه آماری، روستاهای دهستان اشکور علیا (۵۳ روستا) در شهرستان رودسر است. جهت تعیین تعداد خانوارهای نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که بر اساس آن، تعداد نمونه‌ها ۲۸۵، تعیین شد و پس از سنجش روایی (نظرات خبرگانی از اعضای هیئت‌علمی) و پایایی (ضریب آلفای ۰,۷۸۱)، پرسشنامه در میان خانوارهای روستاهای نمونه تکمیل شد. به منظور دستیابی به اطلاعات مورد نیاز جهت سنجش متغیرهای مورد تحقیق، از روش‌های پیمایشی و اسنادی بهره‌گرفته شده و برای بررسی و تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها، از آزمون‌های آماری نظیر تحلیل‌های رگرسیونی چندگانه با روش گام به گام استفاده شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که موانع زیرساختی و نهادی با ضریب تأثیر ۰,۶۳۳، عوامل محیطی، با ۰,۴۴۹، عوامل اقتصادی با ۰,۱۰۶ و عوامل اجتماعی با ۰,۰۹۳ در عدم تنوع اقتصادی نواحی روستایی منطقه نقش دارند.

واژگان کلیدی: تنوع‌بخشی، توسعه پایدار روستایی، اقتصاد روستایی، اشکور علیا.

* Email: yasoori@um.ac.ir

(۱) مقدمه

توسعه روستایی با روابط ساختاری اقتصادی، اجتماعی و طبیعی روستا در ارتباط است و برنامه‌های توسعه نیز بایستی بر اساس این شرایط قابلیت‌ها و محدودیت‌های محیط روستایی استوار باشد تا زمینه رشد، توسعه پایدار و مستمر فراهم آید. در ساختار اقتصادی نواحی روستایی کشورهای مختلف، کشاورزی محور اساسی تأمین معیشت به‌شمار می‌رود (ظاهرخانی، ۱۳۷۹: ۲۱). نقش و جایگاه روستاها در فرآیندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و پیامدهای توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فزآینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری و حاشیه‌نشینی شهری موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری شده است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۸). مهم‌ترین ویژگی چنین ساختاری، فقدان تنوع در بسترهای اقتصادی و فرصت‌های شغلی، خصوصاً برای نیروی انسانی رو به افزایش روستایی است که تا حدودی نشأت گرفته از نوع نگرش به روستا و سیاست‌گذاری‌های دولتی و عوامل درونی روستا است. این امر سبب گردیده تا روستاها انعطاف کمتری در مقابل نوسانات کوتاه مدت اقلیمی، نوسان قیمت محصول در زمان برداشت، محدودیت‌های بازاریابی داشته باشند؛ وابستگی بهره‌برداران به محیط خارج از روستا و بازارهای خارجی، وجود بیکاری آشکار و پنهان، کاهش بازده سرمایه، تخریب منابع طبیعی پایه، آسیب‌پذیری اقتصاد روستایی و بی‌ثباتی منابع درآمدی، پیامدهایی همچون تضعیف اقتصاد و فرهنگ روستایی، مهاجرت روستایی و حاشیه‌نشینی را به دنبال داشته است (جوان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹). روستاهای کشور به علت اتکای شدید بر کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن و نداشتن منابع اشتغالی و درآمدی غیر از کشاورزی، دارای اقتصاد ضعیف و آسیب‌پذیری هستند. بخش کشاورزی به علت محدودیت و غیرقابل افزایش بودن مقدار زمین‌ها، امکان افزایش درآمدی چندانی ندارد؛ از این رو، جستجو جهت پیدا کردن منابع درآمدی دیگر با توجه به توان‌ها و موانع هر منطقه از کشور، جهت تنوع‌بخشی اقتصادی به اقتصاد روستایی برای افزایش توان نگه داشت جمعیت روستا و به عبارتی پایداری جمعیت روستایی، ضروری به نظر می‌رسد.

دهستان اشکورعلیا به علت واقع شده در منطقه کوهستانی دارای محدودیت زمین و معیشتی بودن و عدم تنوع، دارای ظرفیت جذب نیروی کار محدودی است. تولیدات کشاورزی، با وجود توان‌های بالقوه در زمینه باغداری، تنوع چندانی ندارد. دامداری در این بخش نیز به صورت سنتی باقیمانده و تولیدات صرفاً در جهت تأمین نیازهای ساکنین روستاهای منطقه است. از طرف دیگر به علت کوهستانی بودن منطقه و انزوای جغرافیایی و ریسک بالای سرمایه‌گذاری در آن، در فعالیت‌های صنعتی و دیگر فعالیت‌ها سرمایه‌گذاری صورت نگرفته است و موجب افزایش بیکاری در این منطقه شده است. بخش خدمات نیز با وجود جاذبه‌های فراوان

در زمینه‌های گردشگری در این منطقه، غیرفعال بوده و اشتغال چندانی را ایجاد نکرده است. در کنار این مسایل، به علت رشد جمعیت و افزایش روزمره نیروی جوان روستایی، روزه‌روز بر میزان بیکاران روستایی افزود شده و این امر یافتن راهکارهای جایگزین برای اشتغال و درآمد روستاییان این محدوده در جهت پایداری جمعیت و نگه داشت جمعیت باقی‌مانده، به شدت ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا، رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی به‌عنوان راهکاری مفید که بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی از جمله بانک جهانی و اغلب نظریه‌پردازان توسعه در راستای کاهش اثرات این ساختار و در چارچوب الگوی توسعه پایدار بر آن تأکید دارند، یکی از مهم‌ترین استراتژی‌های ارائه شده در جهت کاهش اثرات منفی ناشی از ناپایداری در ابعاد مختلف محیطی، اقتصادی و اجتماعی بر فضاهای روستایی و در چارچوب الگوی توسعه پایدار است (بانک جهانی، ۱۳۸۴: ۸۷). آسیب‌پذیری بالای فعالیت‌های کشاورزی منطقه، ضرورت تنوع‌بخشی در فعالیت‌های اقتصادی را دوچندان ساخته است. این تحقیق به دنبال پاسخ به این سوال است که مهم‌ترین موانع موجود در راستای تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی روستاهای دهستان اشکور علیا کدام‌اند؟

۲) مبانی نظری

توسعه پایدار روستایی، رهیافتی برای توسعه است که در آن کارآیی، عدالت و پایداری باهم تلفیق شده‌اند به صورتی که کارآیی، متضمن استفاده بهینه از منابع طبیعی است. عدالت متضمن فقرزدایی و کاهش شکاف بین فقرا و ثروتمندان است و هدف از پایداری نیز، پایداری معیشت با حفظ امرار معاش آینده از طریق حفظ منابع طبیعی است (Brouwer, 2004: 47). توسعه پایدار روستایی فرآیند تغییر پایداری اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی است که برای افزایش رفاه بلندمدت جوامع روستایی طراحی می‌شود (Mosely, 2002). توسعه پایدار روستایی عبارت است از فرآیند کمک به مردم روستایی از طریق اولویت‌بندی نیازهای‌شان، فعال نمودن آن و سرمایه‌گذاری در زمینه ایجاد زیرساخت‌ها و ارائه خدمات اجتماعی، برقراری عدالت و برابری با توجه به ظرفیت‌های محلی و رفتارهایی به خلاف همه بی‌عدالتی‌های گذشته و تضمین سلامتی و امنیت آن‌ها به ویژه زنان (Susan, 1997: 56). اهداف توسعه پایدار در هر جامعه‌ای با توجه به مقتضیات توسعه اجتماعی، امکان بهره‌برداری مطلوب از محیط‌زیست، در نظر گرفتن میراث فرهنگی و وضعیت اکولوژیکی آن منطقه تبیین می‌گردد. در این راستا، بر حسب شرایط جوامع روستایی، وزن، اهمیت و وجوه کمی-کیفی متنوعی برای اهداف آن در نظر گرفته می‌شود که می‌توان در نهایت مبنای مشترکی برای آن در نظر گرفت.

اکثر محققان در تعاریف خود از پایداری و توسعه پایدار، بارها بر ارزش‌ها و اهداف سه‌گانه توسعه پایدار که در برگزیده ابعاد اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی است، تأکید کرده و به صراحت بیان داشته‌اند که

مدیریت توسعه پایدار بدون دستیابی به همگرایی بیشتر در این سه بعد و تلفیق آن‌ها با یکدیگر به شکست منجر خواهد شد (گوئل کهن، ۱۳۷۶: ۱۲). توسعه اقتصادی، اجتماعی و ساماندهی فضایی مطلوب‌تر در جامعه روستایی، مستلزم متنوع ساختن اشتغال و گسترش فعالیت‌هایی است که تحرک و پویایی آن را تضمین کند. تنوع فعالیت‌های غیر کشاورزی، ضمن تقویت این بخش، تنوع مشاغل غیر کشاورزی و تقویت درآمدها، روند توسعه روستایی را تسهیل می‌کند (ارجمندینا، ۱۳۷۳: ۸۷).

برای کشورهای در حال توسعه که بخش کشاورزی غلبه دارد، رشد نواحی روستایی تأثیر به‌سزایی در خارج کردن مردم از فقر دارد. در اقتصاد روستایی این کشورها، هرچه توزیع درآمدها و داری‌ها متعادل‌تر باشد، اثر رشد در کاهش فقر قوی‌تر خواهد بود. با افزایش نابرابری، ارتباط رشد با فقرا ضعیف‌تر شده و در بیشتر اقتصادهای روستایی نابرابر، گرایش به نادیده گرفتن کامل مردم فقیر در فرآیند رشد بیشتر خواهد بود. بنابراین کیفیت توسعه روستایی، عامل مهم در تعیین کیفیت توسعه اجتماعی آینده هر کشور است. افزایش بیکاری، تشدید فقر و ایجاد شکاف درآمدی بین مناطق شهری و روستایی بیانگر این واقعیت است که بدون تدبیر و تنها از طریق مکانیزم بازار نمی‌توان به گسترش و نشت توسعه به سوی مناطق روستایی امید بست. یکی از راه‌های کاهش شکاف و افزایش زمینه‌های اشتغال و درآمد در منطقه، گسترش فعالیت‌هایی است که کمتر به محیط و شرایط محیطی وابسته است. کشاورزی در مناطق روستایی منطقه به صورت سنتی است و تا حدود زیادی به شرایط محیطی و آب و هوایی بستگی دارد. یکی از مهم‌ترین فعالیت‌ها در این زمینه، صنایع روستایی است. صنایع روستایی، صنایعی هستند که در مناطق روستایی مستقر شده و عمدتاً از نیروی کار روستایی استفاده می‌کنند و نقش بسیار مؤثری در تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی دارد (رحیمی، ۱۳۸۳: ۱۱).

یکی از رویکردهای مهم توسعه پایدار در نواحی روستایی، تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی است (قاسمی و جوان، ۱۳۹۳: ۲۳۸). زیرا می‌تواند با دگرگونی در ساخت تک بعدی اقتصاد روستایی، موجب افزایش انعطاف‌پذیری و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تکان‌های بیرونی (نظیر خشک‌سالی و مشکلات بازار) گردد. اشتغال روستاییان در چرخه اقتصادی از جمله شرایط و لوازم اشتغال و فعالیت در جامعه است که به آن باید توجه شود (سعیدی، ۱۳۷۷: ۱۸۰). ایده تنوع‌بخشی در اقتصاد، به عنوان ابزاری برای سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی در سطوح مختلف به‌شمار می‌آید؛ این رویکرد به‌عنوان یکی از مهم‌ترین راهبردهای توسعه و پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی ایران تلقی می‌شود چرا که تأثیر به‌سزایی در ارتقای رفاه و امنیت اقتصاد منطقه دارد (حسین‌پور، ۱۳۹۲: ۹۸). تنوع‌بخشی به اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی در کشورهای در حال توسعه، سبب بهبود فرصت‌های شغلی غیر کشاورزی در مناطق روستایی شده و همین‌طور تأثیر مهمی در رفاه

خانوارهای روستایی دارد. مطالعات نشان می‌دهد که تنوع فعالیت‌های اقتصادی در پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی اثر دارد. بدین معنی که هر اندازه میزان تنوع فعالیت‌های اقتصادی بیشتر باشد، نشانگر پایداری اقتصادی بالاتری است (ریاحی و نوری، ۱۳۹۳: ۱۲۶).

تأثیرات متنوع سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی در دستیابی به توسعه پایدار در سه بعد زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی است. عقیده بر این است که فقر روستایی موجب تخریب محیط‌زیست از سوی فقرا می‌شود و تخریب محیط نیز مجدداً منجر به آسیب‌پذیری بیشتر فقرای روستایی و فقیرتر شدن آنان خواهد شد. اگر فقرا به منابع دسترسی نداشته باشند و جهت تأمین معیشت خود وابسته به یک منبع یا منابع محدود باشند، نمی‌توان انتظار کاهش فقر و نیز کاهش تخریب محیط‌زیست را داشت. بنابراین یافتن منابع جایگزین و متعدد جهت تأمین معیشت فقرای روستایی از ضروریات کاهش فقر و جلوگیری از تخریب محیط‌زیست است که تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی، راهبرد بسیار مناسبی در این راستا است. در بعد اقتصادی، به دلیل تنوع موجود در دسترسی به منابع ضروری برای کشاورزی، درآمدها و فواید حاصل از فعالیت‌های کشاورزی به طور یکسان به تولیدکنندگان کوچک و متوسط روستایی و بسیاری از گروه‌های حاشیه‌ای نمی‌رسد. اما راهبرد تنوع‌بخشی با تأکید بر ایجاد فرصت‌ها و مشاغل جدید اقتصادی که در واقع مبتنی بر متنوع کردن مبنای اقتصادی است، گستره‌ای از استراتژی‌های بادوام و شیوه‌های معاش را فراهم می‌کند که موجب کاهش آسیب‌پذیری خانوارهای روستایی به خصوص فقرای روستایی می‌شود. برایت و همکارانش سوابق این استراتژی را برای کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه بررسی نموده و با اشاره به اینکه خانوارهای روستایی در کشورهای توسعه‌یافته، ۳۵-۳۰ درصد کل درآمد خود را از منابع خارج از مزرعه تأمین می‌کنند، رابطه مثبتی میان تنوع فعالیت‌ها با سطوح بالاتر درآمد خانوارهای روستایی، بهره‌وری بالاتر در فعالیت‌های کشاورزی، درآمد، سطح آموزش، کیفیت دسترسی به زیرساخت‌ها و خدمات، خدمات سازمانی، فرصت‌های ایجادشده توسط سیاست‌های محلی، منطقه‌ای و ملی و دسترسی به اعتبارات و خدمات مالی یافته‌اند (Bright et al, 2000).

در بعد اجتماعی باید گفت که بخشی از پایداری اجتماعی با پایداری اقتصادی ناشی از چنین راهبردی پیوندی نزدیک دارد. زمانی که پایداری اقتصادی در جوامع روستایی حاکم شود، تا حدودی پایداری اجتماعی مانند کاهش روند بیکاری جوانان روستایی، کاهش بیکاری پنهان و مهاجرت به نواحی شهری نیز حاصل خواهد شد. فعالیت‌های متنوع می‌توانند پایداری فرایند توسعه در مناطق روستایی را از طرق مختلفی تحت تأثیر قرار دهند؛ اول آنکه این فعالیت‌ها، تقاضا برای زمین کشاورزی و فشار بر روی زمین را در مناطق فقیر کاهش می‌دهند. در نتیجه چنین فعالیت‌هایی می‌توانند در گسستن چرخه معیوب فقر، بهره‌برداری بیش از

حد از زمین، تخریب اکولوژیکی نقش مؤثری داشته باشند؛ دوم آنکه درآمدهای حاصل از این بخش‌ها می‌توانند به طور چشمگیری درآمد کل خانوار روستایی را افزایش دهند و به تبع آن ظرفیت سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی را بالا ببرند. همچنین این‌گونه درآمدها موجب تعدیل بی‌ثباتی درآمدی روستاییان می‌شود و به آن‌ها توانایی اقتباس برخی تکنولوژی‌های کشاورزی مفید، توأم با ریسک را می‌دهد؛ سوم آنکه این‌گونه درآمدها اغلب یک منبع برای پس‌انداز است که نقش مهمی را در امنیت غذایی ایفا می‌کند. خانوارهای روستایی که به درآمدشان از طریق شرکت در فعالیت‌های غیر کشاورزی تنوع می‌بخشند، معمولاً توانایی بیشتری برای غلبه بر شوک‌های منفی پیدا می‌کنند (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۳۶۷).

راه‌های تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی روستایی در کشورهای مختلف متفاوت است. یکی از کشورهای موفق که از طریق تسهیلات بانکی به موفقیت بزرگی دست یافته، بنگلادش است. در بنگلادش، ایجاد گرامین بانک (بانکی که در کشور بنگلادش برای توسعه سکونتگاه‌های روستایی شکل گرفته است و به ساکنین این مناطق در زمینه فعالیت‌های اشتغال‌زا و توسعه اشتغال تسهیلات لازم را فراهم می‌نماید) و دادن وام به افراد فقیر بدون محدودیت‌های موجود در خیلی از کشورها از جمله ایران توانسته است جمعیت زیادی در مناطق روستایی را در ایجاد فرصت‌های درآمدی جدید یاری رساند. در هندوستان، دسترسی بیشتر زنان به اشتغال و درآمد، به عنوان راه‌هایی برای متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستایی انتخاب کرده‌اند. بانک جهانی در راستای متنوع‌سازی اقتصادی در کشورهای جهان سوم از طریق متنوع‌سازی درآمدهای غیرزراعی اقدام کرده است.

نتایج تحقیقات و پروژه‌های اجرا شده بانک جهانی در این زمینه در کشورهای در حال توسعه حاکی از این است که فعالیت‌های غیر زراعی، نقش بسیار مهمی در توسعه پایدار و کاهش فقر در نواحی روستایی داشته و روش بسیار مهمی در جهت افزایش درآمد و اشتغال هستند. بیشتر تحقیقات در زمینه تنوع‌بخشی اقتصادی، نشان می‌دهد که فعالیت‌های غیر زراعی موجب افزایش درآمد و کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال روستاییان و به تبع آن موجبات کاهش فقر آنان را فراهم آورده است. این فعالیت‌ها در کشورهای پیشرفته از دهه‌های گذشته و بسیار جلوتر از کشورهای جهان سوم و فقیر، پیگیری و اجرا شده است. سوابق تحقیق در دیگر تحقیقات داخلی و خارجی در جدول زیر آمده است.

جدول شماره (۱): پیشینه تحقیق در خصوص راهکارهای تنوع‌بخشی مناطق روستایی

نام محقق	سال	عنوان پژوهش	نتایج
عنابستانی و دیگران	۱۳۹۳	تحلیل موانع متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان	یافته‌ها نشان می‌دهد که موانع نهادی- مدیریتی به عنوان عمده‌ترین مانع فراروی متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی روستاها بوده است.
وحید ریاحی، آذر نوری	۱۳۹۳	تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها مورد: شهرستان خرمدره	وجود ارتباط معنادار میان تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری اقتصاد
مریم قاسمی و جعفر جوان	۱۳۹۳	تبیین رابطه تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و توسعه پایدار روستایی مطالعه مورد: شهرستان مشهد	نتایج نشان داد که رابطه بین پایداری و تنوع مستقیم و به میزان ۰,۷۷ بود، که از نظر شدت قوی است. بر اساس مطالعه صورت گرفته، تنوع‌بخشی می‌تواند پایداری سکونتگاه‌های روستایی را تقویت کند
مسعود مهدوی و علی شمس‌الدینی	۱۳۹۲	تحلیلی بر نقش توانمندی‌های محیطی در توسعه پایدار نواحی روستایی مورد: بخش مرکزی شهرستان رستم	نتایج نشان می‌دهد که روستاهای این شهرستان به لحاظ ویژگی‌های محیطی دارای قابلیت بالایی جهت توسعه فعالیت‌های خدماتی و بسط و گسترش فعالیت تبدیلی و تکمیلی با مدیریتی خردمندانه با مشارکت همه‌جانبه روستاییان زمینه‌ها و شرایط دست‌یابی به توسعه پایدار منطقه را فراهم می‌آورد.
جعفر جوان، سید امیرمحمد علوی زاده و مهدی کرمانی	۱۳۹۰	نقش متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی؛ مورد شهرستان سمیرم	عدم تنوع در فعالیت‌های اقتصادی منطقه، شرایط نامساعدی را فراهم کرده، درحالی‌که وجود تنوع منابع درآمدی در بخش‌های کشاورزی و غیر کشاورزی، وضعیت به نسبت مطلوب تری را موجب شده است.
بهروز محمدی یگانه و محمد ولایی	۱۳۹۰	تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مورد: دهستان مرحمت‌آباد شمالی شهرستان میان‌دوآب	نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین تنوع اقتصادی روستاها و میزان پایداری آن‌ها در سطح ۰,۰۵ درصد آلفا رابطه معناداری وجود دارد؛ به طوری که با افزایش تنوع اقتصادی در سطح روستاهای مورد مطالعه، میزان پایداری هر یک از روستاها نیز افزایش می‌یابد.
وحید حیدری ساریان	۱۳۹۱	تحلیل موانع مؤثر بر توسعه گردشگری روستای سردابه، شهرستان اردبیل	نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از بین موانع مؤثر در توسعه گردشگری روستایی مانع ساختاری در شهرستان اردبیل، مؤثرترین مانع فرآوری توسعه گردشگری روستایی بوده و موانع اجتماع-فرهنگی، زیربنایی و آموزشی در رده بعدی قرار گرفتند.
ارسادو (بانک جهانی)	۲۰۰۶	تنوع‌بخشی درآمدی در زیمبابوه: پیامدهای رفاهی در نواحی شهری و روستایی	خانوارهایی که در مناطق روستایی منطقه مورد مطالعه (زیمبابوه)، دارای منابع درآمدی متنوع تری هستند، از پایگاه اقتصادی و اجتماعی بهتری برخوردارند و نسبت به شوک‌های اقلیمی و بحران‌های اقتصادی، آسیب‌پذیری کمتری دارند.
دمار گر، فورنیر و یانگ	۲۰۱۰	تصمیمات ساکنان روستایی نسبت به تنوع‌بخشی به درآمد: شواهدی از یک شهرستان در شمال چین	دسترسی به زمین، سرمایه، جنسیت و سن را از عوامل اصلی تصمیم‌گیری ساکنان روستایی را برای متنوع سازی درآمدهایشان در شمال کشور چین برشمردند.

بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که فعالیت‌های غیرزراعی در اغلب کشورها نه تنها موجب ایجاد اشتغال و افزایش درآمد شده، بلکه مانع از خروج سرمایه‌های انسانی و مادی از نواحی روستایی و کاهش مهاجرت‌های روستا-شهری شده است. با توجه به وجود محدودیت‌ها و مشکلات عدیده روستاهای منطقه از جمله فقدان زمینه‌های اشتغال مؤثر، بالا بودن نرخ بیکاری و پایین بودن درآمدها با توجه به عدم وجود تنوع درآمدی، می‌توان با متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستایی، در رفع این مشکلات گامی مؤثر برداشت.

۳) روش تحقیق

این تحقیق بنا بر هدف کاربردی است و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری این تحقیق، روستاهای منطقه اشکورات شهرستان رودسر است که با توجه به بررسی‌های میدانی در منطقه مورد مطالعه و مطالعات اکتشافی و نیز شناخت قبلی نگارنده انجام شده است. به منظور دستیابی به اطلاعات مورد نیاز جهت سنجش متغیرهای مورد تحقیق، از روش‌های پیمایشی و اسنادی بهره گرفته شده است. در بخش اسنادی، از طریق مطالعه کتابخانه‌ای به جمع‌آوری ادبیات و مبانی نظری تحقیق پرداخته و در بخش کمی به تحلیل داده‌های به دست آمده از پیمایش میدانی و شناسنامه اطلاعات تهیه‌شده از برخی سازمان‌ها پرداخته شده است. جامعه آماری در این تحقیق، روستاهای دهستان اشکورعلیا (۵۳ روستا) در شهرستان رودسر است. جهت تعیین تعداد خانوارهای نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که بر اساس آن، تعداد نمونه‌ها ۲۸۵ خانوار تعیین شده است. ضریب آلفای کرونباخ ۰,۷۸۶ به دست آمده است. در تحلیل تأثیرات متغیرهای زیرساختی و نهادی، عوامل اقتصادی، عوامل طبیعی و عوامل اجتماعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از تحلیل رگرسیون چندگانه با روش گام به گام استفاده شده است.

منطقه مورد مطالعه در بخش رحیم آباد شهرستان رودسر در شمال ایران واقع شده است. دهستان مورد بررسی، تماماً در قسمت کوهستانی قرار گرفته و از وضعیت پستی و بلندی خاصی برخوردار است. ارتفاع منطقه از سطح دریا حدوداً از ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ متری قرار دارد. پوشش گیاهی به تناسب میزان ارتفاع و مقدار بارندگی و شیب دامنه‌ها و نحوه دخالت انسان به صورت انبوه تا تنک و پراکنده دیده می‌شود. از ویژگی‌های منطقه، شیب‌های بسیار تند آن است (۸۰-۱۵ درصد) بر اثر دخالت گسل‌ها و به دلیل اختلاف جنس سنگ‌ها، حضور یا فقدان درختان جنگلی، شرایط اقلیمی، شکستگی‌های فراوان شیب روی دامنه‌ها، پرتگاه‌ها سنگی، آبشارها، دره‌های متقارن، آون‌ها، دره‌های کانیونی و بسیاری از عوارض دیگر، سطح زمین در کوهستان‌های شرق گیلان تشکیل شده‌اند (یاسوری، ۱۳۸۸: ۲۵).

طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ جمعیت شهرستان مورد مطالعه از ۲۴۷۸ نفر به ۱۶۱۹ نفر کاهش یافته است. نکته قابل توجه، پایین بودن نسبت مردان به دلیل مهاجرت بالای منطقه است. این امر در نرخ باسوادی منطقه نیز در دو سرشماری اخیر خود را نشان می‌دهد. علت کاهش نرخ باسوادی منطقه نیز اغلب مهاجرت افراد جوان بوده است. افرادی که در منطقه ماندگار شده‌اند، افراد با سنین بالا بوده و محدودیت امکانات آموزشی به دلیل کوچک بودن نقاط روستایی در این امر نقش داشته است.

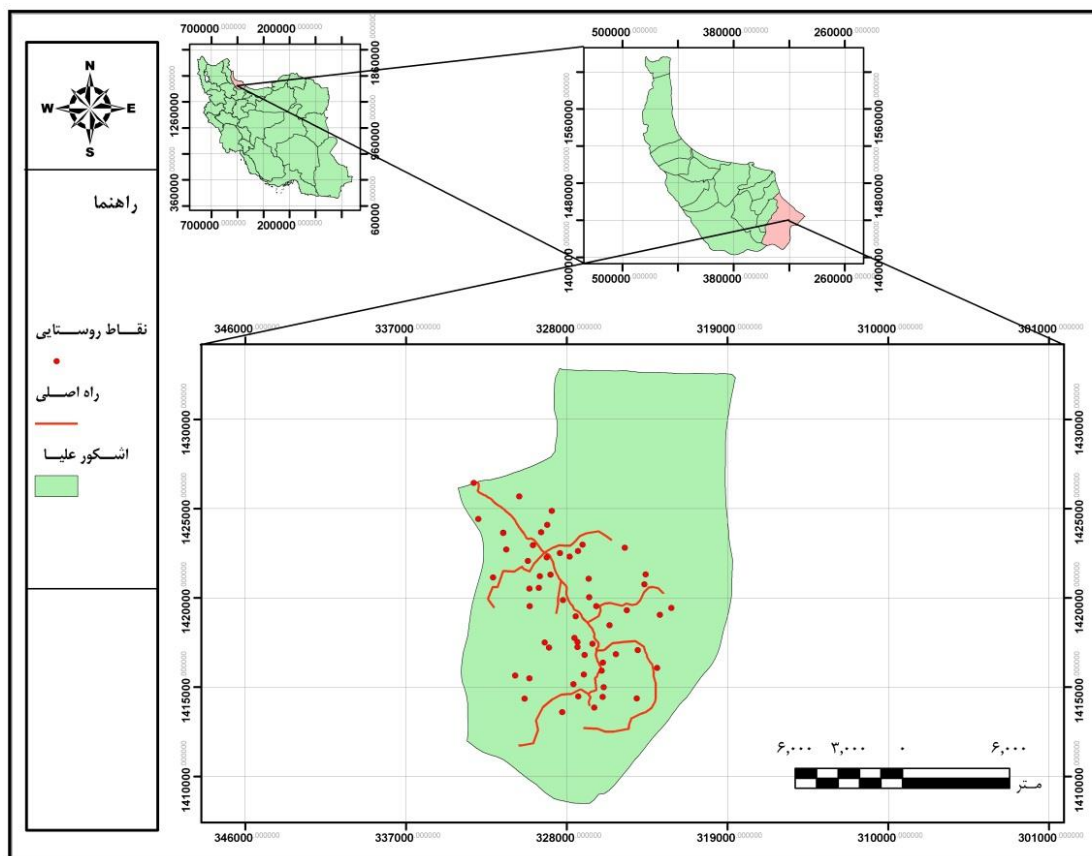

جدول شماره (۲): وضعیت جمعیت منطقه در سرشماری‌های اخیر

دهستان	خانوار	جمعیت	مرد	زن	نرخ باسواد
۱۳۸۵	۷۹۵	۲۴۷۸	۱۰۸۹	۱۳۸۹	۵۱
۱۳۹۰	۶۲۷	۱۶۱۹	۷۴۸	۸۷۱	۴۷

منبع: شناسنامه آبادی سال ۱۳۸۵ و نتایج سرشماری ۱۳۹۰، دفتر آمار و اطلاعات استانداری گیلان.

از نظر اقتصادی نیز شغل اصلی ساکنان منطقه کشاورزی است. محدودیت‌های محیطی و به‌خصوص خشک‌سالی‌های دهه اخیر و بروز ناملایمات اقلیمی در اغلب سال‌ها محصولات کشاورزی منطقه را با تهدید جدی مواجه ساخته است. از مهم‌ترین خصوصیات کشاورزی در منطقه می‌توان به معیشتی بودن، پراکندگی و کوچک بودن زمین‌های کشاورزی، بازدهی پایین نیروی کار، بالا بودن سن بهره‌برداران و فقدان تخصص، فرسایش خاک به علت استفاده زیاد اشاره کرد. این عوامل باعث می‌شود تا بازده کشاورزی به شدت پایین آید. دورافتادگی مناطق روستایی از شهرها، انتقال مازاد به شهرها، فقدان سرمایه در روستاها و گستردگی فقر در این مناطق باعث می‌شود تا محصول را با حداقل قیمت پیش‌فروش کنند. به همین دلایل برای توسعه روستایی منطقه نمی‌توان تنها به فعالیت کشاورزی اکتفاء کرد. این منطقه دارای محرومیت‌های زیادی در ابعاد مختلف است یکی از دلایل آن است که در منطقه مورد مطالعه آهنگ خدمت‌رسانی و رشد و توسعه در آن از شتاب لازم برخوردار نبوده و علی‌رغم دارا بودن پتانسیل‌های اکولوژیکی، کشاورزی و نیروی انسانی تحصیل کرده، همچنان به‌عنوان یکی از مناطق محروم استان و حتی کشور به‌حساب می‌آید. وسعت زیاد و صعب‌العبور بودن و طبیعت خشن منطقه در کنار مواردی همچون فقدان برنامه‌های اصولی مناسب، دخالت نداشتن نخبگان محلی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و بدنه اجرایی شهرستان، فقدان مشارکت و یا مشارکت کم جوامع محلی در فرآیند برنامه‌ریزی و توسعه روستایی، عدم انسجام و وحدت در بین اهالی روستاها و بین روستاهای هم‌جوار در جهت دستیابی به یک وفاق جمعی و قوی از جمله مهم‌ترین مسائل و مشکلات منطقه مذکور است (قلی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۲).

شکل شماره (۱): موقعیت اداری - سیاسی دهستان اشکور علیا شهرستان رودسر

(۴) یافته‌های تحقیق

از میان ۲۸۵ پاسخگو، ۲۴۲ نفر مرد و ۴۳ نفر زن بوده‌اند. کمترین سن پاسخ‌دهندگان برابر با ۱۸ سال و بیش‌ترین آن برابر با ۷۸ سال و متوسط سن پاسخ‌دهندگان برابر با ۴۴ سال بوده است. سطح سواد بیشتر پاسخ‌دهندگان (۳۷ درصد) برابر مقطع راهنمایی بوده است. حدود ۴۷ درصد دارای سواد ابتدایی و پایین‌تر هستند. کمترین میزان را تحصیلات دانشگاهی با ۵ درصد تشکیل می‌دهد که این نشان‌دهنده پایین بودن نسبی سطح سواد پاسخ‌گویان است. پایین بودن سطح سواد در میان روستاییان، تأثیرات منفی زیادی بر راندمان تولید و استقبال و استفاده از شیوه‌های نوین و مدرن در فعالیتهای اقتصادی روستاییان دارد. این موضوع را می‌توان یکی از موانع متنوع سازی فعالیتهای اقتصادی در این منطقه محسوب کرد.

جدول شماره (۳): تعداد و درصد پاسخ‌دهندگان به تفکیک سطح سواد

سطح سواد	فراوانی	درصد فراوانی
بی‌سواد	۵۵	۱۹,۳
ابتدایی	۸۰	۲۸
راهنمایی	۱۰۵	۳۷
متوسطه	۳۰	۱۰,۵
دانشگاهی	۱۵	۵
مجموع	۲۸۵	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

از نظر فعالیت‌ها ۵۲,۵ درصد به زراعت، ۳۸ درصد به باغداری و ۴ درصد به دامداری اشتغال داشته‌اند که این نشان‌دهنده غلبه بخش کشاورزی در اشتغال و اقتصاد این منطقه است. همچنین عدم تنوع در اشتغال و اقتصاد ساکنان این منطقه با توجه به این اطلاعات، کاملاً مشهود است.

جدول شماره (۴): تعداد و درصد پاسخ‌دهندگان به تفکیک شغل

شغل	فراوانی	درصد فراوانی
زراعت	۱۵۰	۵۲,۵
باغداری	۱۰۸	۳۸
دامداری	۱۲	۴,۲
بیکار	۱۵	۵,۳
مجموع	۲۸۵	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

به طور کلی، مشاغلی که روستاییان این منطقه به آن اشتغال دارند شامل کشاورزی، دامداری، خدماتی (نظیر کارگری و رانندگی)، قاچاق کالا، صیادی و از این قبیل است. میزان تنوع در فعالیت‌های اقتصادی پاسخ‌گویان، بر اساس تعداد فعالیت‌هایی که به آن اشتغال دارند و نیز داشتن درآمد در آن، مشخص شد و در ۵ دسته طبقه‌بندی شد که در جدول ۵ آمده است.

جدول شماره (۵): نظر پاسخ‌گویان در مورد میزان تنوع در فعالیت‌های اقتصادی

میزان تنوع	فراوانی	درصد فراوانی
خیلی کم	۷۳	۲۵,۶
کم	۱۶۰	۵۶
متوسط	۳۲	۱۱,۲
زیاد	۱۵	۵,۳
خیلی زیاد	۵	۱,۹
کل	۲۸۵	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

همان‌طور که در جدول فوق مشخص است، ۵۶ درصد از پاسخ‌گویان دارای تنوع کم و ۲۵,۶ درصد آن‌ها تنوع بسیار کمی در فعالیت‌های‌شان دارند. حدود ۸۲ درصد از پاسخ‌گویان، تنوع کم و بسیار کمی در فعالیت‌های اقتصادی دارند. بنابراین می‌توان گفت که میزان تنوع در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان این منطقه بسیار کم است.

موانع تنوع‌بخشی روستایی منطقه با استفاده از تجربیات محقق و شناخت قبلی و با کمک برخی از کارشناسان محلی شاغل در ادارات ستادی و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط تعیین گردید. این موانع بر اساس شاخص‌های تحقیق و سوال از پاسخ‌گویان مشخص شد که در جدول ۶ ارائه شده است. تشریح دقیق مفاهیم توسط محقق برای افراد در تکمیل پرسشنامه‌ها بسیار مؤثر واقع شد. نتایج به‌دست آمده با کارشناسان و افراد مطلع محلی (تعداد افراد زیادی از افراد محلی که در شهرهای شهرستان دارای اشتغال دولتی بوده و دائماً با خانواده‌های خود که ساکن روستاهای منطقه هستند در ارتباط می‌باشند) ارائه و به تأیید آن‌ها رسیده است.

جدول شماره (۶): موانع متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در روستاهای نمونه

نوع عامل	موانع
طبیعی	شیب اراضی
	محدودیت های اقلیمی
	کمبود زمین کشاورزی
	کمبود مرتع
زیرساختی و نهادی	نامناسب بودن راه های دسترسی
	عدم دسترسی کافی به نهاده های مختلف کشاورزی
	عدم دسترسی به نهاده های مختلف کشاورزی
	کمبود یا فقدان انبار یا سردخانه
	نبود یا نامناسب بودن خدمات مالی (بانک ...)
	فقدان صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی (به خصوص فندق و گل گاوزبان)
	فقدان تشکل های تعاونی و مردمی در منطقه
	عدم سرمایه گذاری بخش دولتی و خصوصی
	عدم تهیه اجرای برنامه های توسعه در منطقه
	عدم بازاریابی محصولات کشاورزی
	عدم دسترسی و اطلاع از روش های جدید فعالیت های اقتصادی
	کمبود یا عدم دسترسی روستاییان به وام ها و منابع مالی
	عدم برخورداری روستاییان از آموزش فعالیت های غیر زراعی
	کمبود یا عدم وجود آموزش های ترویجی و فنی و حرفه ای
اقتصادی	میزان درآمد در بخش کشاورزی
	میزان درآمد در بخش غیر کشاورزی
	تنوع منابع درآمدی
	فاصله از شهر
	میزان دسترسی به بازارهای شهر
	اشتغال در بخش کشاورزی
	اشتغال در بخش غیر کشاورزی
اجتماعی	بالا بودن سن روستائیان
	عدم اطلاع روستاییان از تعاونی و مزایای آن
	عدم استفاده از اعتبارات مالی موجود در فعالیت های غیر زراعی
	گرایش روستاییان به مهاجرت به شهرها
	کمبود نیروی متخصص و ماهر
	پایین بودن سطح سواد فعالان اقتصادی
پایین بودن سطح مشارکت روستاییان	

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۳.

موانع متنوع‌سازی در منطقه، با توجه به مطالعات اکتشافی در منطقه، نظر کارشناسان و مردم محلی و شاخص‌های تحقیق استخراج شده و در چهار دسته اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و مدیریتی- نهادی طبقه‌بندی شد. به منظور بررسی میزان تأثیر متغیرهای زیرساختی و نهادی، عوامل اقتصادی، عوامل طبیعی و عوامل اجتماعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از تحلیل‌های رگرسیونی چندگانه با روش گام به گام استفاده می‌شود. در این مدل رگرسیونی ساختارهای زیرساختی و نهادی، عوامل اقتصادی، عوامل طبیعی و عوامل اجتماعی، متغیرهای مستقل و عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی متغیر وابسته است.

ابتدا هر چهار متغیر مستقل زیرساختی و نهادی، عوامل اقتصادی، عوامل محیطی و عوامل اجتماعی وارد نمونه رگرسیون گام به گام می‌شوند. در رگرسیون گام به گام متغیرهای پیش‌بینی (مستقل) که بر روی متغیر وابسته اثر داشته باشند، وارد مدل می‌شود و سایر متغیرهای پیش بین که بر روی متغیر وابسته اثر ندارند وارد مدل نمی‌گردد. در این رگرسیون ابتدا متغیر "عوامل محیطی" وارد مدل می‌شود، در مرحله دوم متغیر "زیرساختی و نهادی"، در مرحله سوم متغیر "عوامل اقتصادی" و در مرحله چهارم متغیر "عوامل اجتماعی" وارد مدل می‌گردد. نتایج نشان داد که همه متغیرهای مستقل در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی، تأثیر دارند اما اثر عوامل زیرساختی و نهادی دارای اثر بیشتری بوده است.

جدول شماره (۷): ضرایب تعیین متغیرهای مؤثر در عدم تنوع در فعالیت‌های اقتصادی منطقه

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین (R^2)	ضریب تعیین تعدیل شده ($Adjusted R^2$)
۱	۰/۷۰۶	۰/۵۸	۰/۵۸۱
۲	۰/۸۷۰	۰/۸۳۸	۰/۸۳۷
۳	۰/۸۹۹	۰/۸۵۲	۰/۸۵۴
۴	۰/۹۱۷	۰/۸۶۰	۰/۸۶۱

میزان ضریب تعیین (R^2) مطابق نتایج تحلیل رگرسیونی برابر با ۰/۸۶۱ به دست آمده و به این معنی است که حدود ۸۶ درصد از تغییرات در متغیر وابسته "عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی" توسط متغیرهای مستقل وارد شده در مدل، بیان می‌گردد یا به بیان دیگر، متغیرهای زیرساختی و نهادی، عوامل محیطی، عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی، در مجموع حدود ۸۶ درصد از عوامل مؤثر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی را تبیین می‌کند. نتایج آزمون رگرسیون گام به گام در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول شماره (۸): میزان تأثیر متغیرهای مؤثر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی

متغیر وارد شده در مدل	ضریب بتا (β)		سطح معناداری (Sig)
	غیراستاندارد	استاندارد	
ضریب ثابت	-۰/۵۶۳	---	۰/۰۰۰*
عوامل محیطی	۰/۴۴۹	۰/۴۷۳	۰/۰۰۰*
زیرساختی و نهادی	۰/۶۳۳	۰/۵۷۷	۰/۰۰۰*
عوامل اقتصادی	۰/۱۰۶	۰/۲۰۳	۰/۰۰۰*
عوامل اجتماعی	۰/۰۹۳	۰/۱۸۲	۰/۰۰۰*
آماره F	۶۳۱/۰۲	سطح معنی‌داری مدل (Sig)	۰/۰۰۰*

* معنی‌داری در سطح ۰/۰۵

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که سطح معنی‌داری مدل برابر با ۰/۰۰۰ و کمتر از ۰/۰۵ است (Sig < ۰/۰۵). بنابراین، با اطمینان ۹۵ درصد، مدل رگرسیونی برازش داده‌شده مدل مناسب و معنی‌دار است. معادله خطی حاصل شده از تحلیل رگرسیونی به صورت زیر است:

$$Y = -0.563 + 0.449 X1 + 0.633 X2 + 0.106 X3 + 0.093 X4$$

که در آن Y: عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی، X1: عوامل محیطی، X2: ساختارهای زیرساختی و نهادی، X3: عوامل اقتصادی و X4: عوامل اجتماعی است. در جدول فوق به منظور مقایسه میزان تأثیر و نقش هر یک از عوامل اثرگذار در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از ضرایب بتا استاندارد شده استفاده شده است. ضرایب بتا استاندارد شده مربوط به زیرساختی و نهادی برابر با ۰/۶۳۳ محاسبه شده است که نسبت به سایر متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیون، دارای بیش‌ترین مقدار است؛ بنابراین می‌توان گفت که عوامل زیرساختی موجود نظیر راه نامناسب، کمبود خدمات پشتیبان تولید، نامناسب بودن خدمات بانکی، فقدان تشکل‌های تعاونی، پایین بودن میزان سرمایه‌گذاری و فقدان صنایع تبدیلی بیش از سایر محدودیت‌ها در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر دارد و در مراتب بعدی، عوامل طبیعی، عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی اثر داشته است.

همچنین می‌توان پیش‌بینی کرد که هر یک واحد افزایش در متغیر مستقل "زیرساختی و نهادی"، ۰/۶۳۳ واحد افزایش در میزان عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی، نقش دارد. این رقم در متغیر "عوامل محیطی" (به شرط ثابت بودن دیگر متغیرهای مستقل مدل)، ۰/۴۴۹ واحد، در متغیر "عوامل اقتصادی" ۰/۱۰۶ واحد و در متغیر "عوامل اجتماعی"، ۰/۰۹۳ واحد است.

(۵) نتیجه‌گیری

یکی از عوامل بسیار مؤثر در وجود بیکاری فزاینده، کمبود درآمد، مهاجرت روستاییان به شهرها، پایین بودن میزان تولید، عدم استفاده بهینه از منابع، عدم وجود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی است. این امر در ناپایداری اقتصادی روستاها نقش اساسی دارد. سکونتگاه‌های روستایی منطقه تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله ناهمواری‌ها، آب و هوا، منابع آب، خاک و پوشش گیاهی، محدودیت شیب زمین و سردی هوا و انزوای جغرافیایی و عدم وجود زیرساخت‌های لازم دچار ناپایداری شدید در ابعاد اقتصادی و جمعیتی است؛ به نحوی که فقط در طی دو سرشماری ۸۵ و ۹۰ حدود ۳۰ درصد از جمعیت خود را از دست داده است. افزایش بیکاری، تشدید فقر و ایجاد شکاف درآمدی و به تبع آن فشار به منابع پایه مشکلات زیست‌محیطی و از جمله تشدید فرسایش را به دنبال داشته است. یکی از راه‌های کاهش شکاف و افزایش زمینه‌های اشتغال و درآمد در منطقه، گسترش فعالیت‌هایی است که کمتر به محیط و شرایط محیطی وابسته است. کشاورزی در مناطق روستایی منطقه به صورت سنتی است و تا حدود زیادی به شرایط محیطی و آب و هوایی بستگی دارد. این ساختار ضعیف اقتصادی موجب شده است که روستاییان این منطقه با مشکلات عدیده‌ای مواجه شده که در نهایت می‌تواند که موجب کاهش جمعیت این روستاها و در نهایت تخلیه بسیاری از روستاها گردد. راهبرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی به‌عنوان راهبردی مناسب که بسیاری از اندیشمندان و سازمان‌های بین‌المللی از جمله بانک جهانی بر آن تأکید می‌کنند، جهت تغییر این ساختار اقتصادی و حرکت به سمت توسعه پایدار اقتصادی در روستاهای این منطقه پیشنهاد می‌شود. تحقق این راهبرد، با موانعی روبرو است که لزوم پرداختن به این موانع و بررسی آن‌ها جهت برداشتن آن‌ها ضروری است. این تحقیق به دنبال آن بوده است تا به شناسایی این موانع بپردازد.

در کنار محدودیت شدید زیرساخت‌های لازم برای توسعه فرصت‌های شغلی و درآمدی، پایین بودن سطح سواد نیز بسیار محسوس است؛ به نحوی که بر اساس سرشماری سال ۹۰ کمتر از ۵۰ درصد بوده است. این امر تأثیرات منفی زیادی بر راندمان تولید و استقبال و استفاده از شیوه‌های نوین و مدرن در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان دارد؛ این موضوع را می‌توان یکی از موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در این منطقه محسوب کرد. موانع متنوع‌سازی در منطقه، در زمینه‌های زیرساختی، محیطی، اقتصادی و اجتماعی طبقه‌بندی و برای بررسی میزان تأثیر متغیرهای مورد نظر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی روستایی از تحلیل‌های رگرسیونی چندگانه با روش گام به گام استفاده شد. نتایج به دست آمده نشانگر آن است که از بین عوامل متعدد مورد بررسی تأثیر عوامل زیرساختی و نهادی بیشتر از سایر عوامل بوده است. پس از آن به ترتیب عوامل محیطی، عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی روستایی مؤثرند. با

توجه به این امر، نقش تهیه و اجرای برنامه‌های توسعه برای گسترش و بهبود سطح زیرساخت‌ها از جمله راه مناسب دسترسی، خدمات پشتیبان تولید و صنایع تبدیلی می‌تواند در تنوع‌بخشی اقتصادی روستاهای منطقه بسیار مؤثر باشد. امروزه بسیاری از روستائیان منطقه به علت کمبود زیرساخت‌های لازم و عدم دسترسی به بازار محصولات خود را با قیمت‌های بسیار نازل به فروش می‌رسانند. برخی از فعالیت‌ها نیز به همین دلیل دارای توجیه اقتصادی نمی‌باشد. جاذبه‌های فراوان گردشگری در زمینه‌های طبیعت‌گردی، گردشگری کشاورزی (فندق، گل‌گاوزبان و غیره)، مذهبی، فرهنگی، ورزشی و کوهنوردی و صخره‌نوردی به علت عدم وجود راه مناسب و امکانات اقامتی و پذیرایی، نقش چندانی در اقتصاد روستایی منطقه ندارد. بنابراین، برنامه‌ریزان و مسئولین امر می‌توانند بیش‌ترین تأثیر را در فراهم ساختن زمینه‌های تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی منطقه داشته باشند. بر این اساس موارد زیر در رفع موانع متنوع سازی قابل طرح است.

- توسعه زیرساخت‌های لازم خدمات پشتیبان تولید مانند انبار نگهداری نهاده‌ها و محصولات کشاورزی، و سردخانه؛
- بهبود راه‌های ارتباطی این منطقه به ویژه راه رحیم‌آباد - قزوین؛
- گسترش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، ترویجی و غیرزراعی به منظور توانمندسازی روستائیان؛
- انجام مطالعات قابلیت‌سنجی و راه‌های مقابله با محدودیت‌های محیطی منطقه؛
- گسترش فعالیت‌های مربوط به کشت گیاهان دارویی؛
- تسهیل دریافت اعتبارات بانکی در جهت تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی؛
- ایجاد و تقویت تشکل‌های تعاونی و مردمی در منطقه؛
- سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی جهت ایجاد زیرساخت‌ها و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی؛
- ایجاد صنایع تبدیلی به خصوص در زمینه فندق و گیاهان دارویی؛
- توسعه امکانات اقامتی و پذیرایی به همراه اطلاع‌رسانی مناسب برای جذب گردشگر؛

۶) منابع

- ارجمند نیا، اصغر، (۱۳۷۳)، برنامه‌ریزی توسعه مراکز اسکان روستایی، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال دوم، ۱۳۷۳، ص ۸۷.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری، (۱۳۸۸)، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران؛ تهران؛ نشر نی.
- بانک جهانی، (۱۳۸۴)، راهبرد توسعه روستایی، رویکرد نوین بانک جهانی، تهران، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و محمد امیر ابراهیمی، (۱۳۸۱)، نظریه‌های توسعه روستایی، تهران، انتشارات سمت.

- جوان، جعفر، سید امیرمحمد علوی زاده و مهدی کرمانی، (۱۳۹۰)، نقش متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان سمیرم، فصلنامه جغرافیا، سال نهم، شماره ۲۹.
- جوان، جعفر، حمید شایان، محسن نوغانی و مریم قاسمی، (۱۳۹۰)، پایدارسازی جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان مشهد- با تاکید بر رویکرد متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۶.
- حیدری ساربان، وکیل، (۱۳۹۱)، تحلیل موثر بر توسعه گردشگری روستای سردابه، شهرستان اردبیل،
- حیدری مکر، حمید، (۱۳۸۹) نقش متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی و تولیدات کشاورزی به عنوان رویکردی مطلوب برای توسعه پایدار نواحی روستایی نیمه بیابانی، مورد شهرستان زهک، رساله دوره دکتری، دانشگاه فردوسی مشهد.
- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۸۲)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران، نشر قومس.
- رحیمی، عباس، ۱۳۸۳، تبیین ویژگی‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی و صنایع روستایی، تهران: نشر جامعه‌نگر، دفتر امور صنایع تبدیلی و تبدیلی بخش کشاورزی.
- ریاحی، وحید و آذر نوری، (۱۳۹۳)، تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها (مورد: شهرستان خرمدره)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۳، پیاپی ۱۰.
- سعیدی، عباس، (۱۳۷۷)، پایداری و ناپایداری توسعه روستایی، مجله مسکن انقلاب، سال دوم، شماره ۳۴.
- طاهرخانی، مهدی، (۱۳۷۹)، صنعتی شدن روستا، تهران، وزارت جهاد کشاورزی.
- عباسی سمنانی، علیرضا و سیدياسر حکیم دوست، (۱۳۹۳)، تحلیل فضایی خشک‌سالی اقلیمی و اثرات منفی آن بر توسعه پایدار روستایی، اولین همایش علوم جغرافیایی ایران، تهران.
- عنابستانی، علی‌اکبر و دیگران، (۱۳۹۳)، تحلیل موانع متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۳، پیاپی ۱.
- فولادی، اعظم، (۱۳۹۳)، سنجش پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان.
- قلی پور، علی، (۱۳۹۳)، بررسی موانع تسریع در فرایند محرومیت‌زدایی مناطق روستایی در جهت دستیابی به توسعه پایدار؛ اولین همایش توسعه پایدار روستایی در افق ۱۴۰۴؛ اصفهان.
- کلانتری، خلیل، علی اسدی، حسین شعبانعلی فمی و شهلا چوپچیان، (۱۳۸۶)، چالش‌های عمده توسعه روستایی در ایران برای دستیابی به توسعه پایدار، فصلنامه جامعه‌شناسی، سال دوم، شماره ۴.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) - شناسنامه آبادی‌های شهرستان رودسر، سال ۱۳۸۵.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۱) - شناسنامه آبادی‌های شهرستان رودسر، ۱۳۹۰.
- موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی (۱۳۸۴) راهبرد توسعه روستایی رویکرد نوین بانک جهانی، بانک جهانی.

- مهندسین مشاور سبز اندیش پایش ساپ، (۱۳۸۸)، **مطالعات توسعه گردشگری استان گیلان در حوزه‌های گردشگری**، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان
- مهدوی، مسعود و علی شمس‌الدینی، (۱۳۹۲)، **تحلیلی بر نقش توانمندی‌های محیطی در توسعه پایدار نواحی روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان رستم)**، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال دهم، پاییز شماره ۳۹
- میری، غلامرضا، (۱۳۸۸)، **تحلیلی بر تنگناهای توسعه روستایی با تاکید بر مشارکت اجتماعی "مطالعه موردی بخش پشت آب سیستان، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.**
- یاسوری، مجید، (۱۳۸۸)، **تنگناها و محدودیت‌های توسعه منطقه اشکورات، مجموعه مقالات همایش توسعه اشکورات، دانشگاه گیلان.**
- Bright, H., Davis, J., Janowski, M., Low, A. & Pearce, D. (2000). **Rural non-farm livelihoods in Central and Eastern Europe and Central Asia and the reform process: A literature review.** NRI RNFE report no.2633 (Retrieved from: <http://www.nri.org/rnfe/index.html>).
- Brower, c., (2004), **Sustainable development: Exploring the contradictions**, New York: Methuen
- Demurger, S., Fournier, M., Yang, W. 2010, **Rural households' decisions towards income diversification: Evidence from a Township in northern China.** China Economic Review 21. 32-44.
- Mosley, (2002) , **Sustainable development: differing perspectives of ecologists and economics and relevance to LDCS**, world development 36. Ray D. Bollman, Supplementary Planning Guidance on Rural Diversification, March 2003.
- Susan Baker and other, editors (1997). **The Politice of sustain development Routledge.** London. U.K.